

13/06/2018
ל" סיון תשע"ח

נייר עמדה לכבוד איגוד יועצי הסביבה:
מחבר: אודי בר לבב, יועץ סביבתי.

תכנון עירוני ושמירה על שטחים פתוחים.

ברחבי הערים ובמרחבים הכפריים בישראל, קיימת תנופת פיתוח ובאופן בלתי נמנע, נגרמת נגיסה מתמשכת בשטחים הטבעיים. הגישה המקובלת לקיימות, גורסת כי יחד עם המאמץ לשמור על איזוני המערכת האקולוגית יש לאפשר פיתוח בר קיימא, כזה שיאפשר לדורות הבאים ליהנות ממשאבי הטבע הקיימים היום.

מדיניות התכנון הארצית, בעיקר בשנים האחרונות, שמה לה למטרה לשמור על השטחים הפתוחים בישראל וכלשונו של מנהל התכנון :

" מרחבים פתוחים הינם חיוניים בתכנון המרחב העתידי . השטח הפתוח הינו הפוטנציאל והעתודה להגשמתם של מאוויי הדור הבא וחובתו של הדור הנוכחי כלפי הבאים אחריו, להניח להם את האפשרות לממש את עתידם"

אכן בשנים האחרונות התווספו שטחים לשמורות הטבע, הוטמעו תהליכי הגנה על הסביבה, באמצעות הרחבת החקיקה, הקמת איגודי ערים לאיכות הסביבה, הגברת תהליכי תכנון סביבתיים וחובת תסקירי השפעה על הסביבה, ומיושמת מדיניות ציפוף בערי ישראל וישובייה.

דא-עקא, נראה ששטחיה של העיר, מכיוון שאינם מוגדרים כשטחים פתוחים וערכיותם האקולוגית חסרה, אינם נהנים מיחס הדומה לזה, אשר לו זוכים השטחים אשר מחוץ לעיר. יש לציין כי אכן חשיבות מיוחדת קיימת לשטחים הפתוחים מחוץ לערים, המהווים את תשתית הטבע במרחב עבר הירדן המערבי ואכן שמירה עליהם תאפשר קיומם של מינים נדירים ותאפשר לשמור רצפים אקולוגיים חשובים למען הדורות הבאים.

אך האם הטבע העירוני נעדר חשיבות אקולוגית? האם לא קיימים ערכי טבע בעיר אשר חובה עלינו לשמרם, או למצער לצמצם את הפגיעה בהם?

אנו רגילים להתייחס למשאבי טבע כמושג אקס-אורבני. אך למעשה, הטבע העירוני קיים והוא נראה היטב מחלונותינו. בין בתי המידות בעיר הגדולה, בחצרותינו וביניהן קיימת ממלכה שלמה של טבע. הטבע בעיר רוחש, אף אם לא תמיד מבחינים בו, ביום ובלילה. לעיתים קרובות אנחנו רואים פרפר או חיפושית ומסבירים לילדינו על חיי הנמלים העמלות, הטבע העירוני על כל המשמעויות האקולוגיות, החינוכיות והסביבתיות מתקיים בעזרת תשתית של שטחים, קטנים כגדולים, באותם שדות המצויים בין הרחובות בעיר, בחצרות בניינים, בפארקים ובמתחמי טבע עירוני שפסח עליהם הכורת. לעיתים רחוקות אנו רואים את שדה הקוצים הסמוך בהקשר הזה, אך שדה כזה ודומיו מהווים תשתית טבע עירוני ומספקים לו את מה שאנו רגילים לכנות, בשם "שירותי המערכת האקולוגית", אותם שירותים חיוניים לקיומו. הטבע העירוני על ציפורי השיר, החרקים והזוחלים זקוק יותר מכל לשטחים טבעיים ואלו הולכים ונעלמים.

הציפורים דורסי היום והלילה ניזונים ממכרסמים, מחרקים ומחיות אחרות. היכולת של השטח לשאת את הטרף היא הגזרת את שיעור הטורפים החיים בו, ורק קיומם של שטחים פנויים בעיר בשיעור מספיק, יכול להבטיח את המשך קיומו של מארג טבע עירוני עשיר. לעיתים כשאנו מביטים מהחלון, נדמה לנו שציפורי השיר מוצאות את כל צרכם על העץ הסמוך ועל העציץ במרפסת. למעשה זקוקות ציפורי השיר לשטחי מחייה ובהן מסה ביולוגית הגדלה עליהם. ציפורים נודדות יבחרו שטח מתאים לנחיתה ולא יעברו חורף באזור שבו שרשרת המזון, לא מאפשרת לשאת אותן. לעיתים מה שנראה בעינינו כשטחים חסרי חשיבות אקולוגית, עשוי להיות רצף של "כתמים" – לא גדולים כל אחד לכשעצמו, אשר יחדיו הם הופכים לבית גידול משמעותי המאפשר למינים רבים וייחודיים לגדול, להסתתר ולזון בו. לעיתים אין הוא מהווה מסדרון של ממש אלא מהווה כעין "אי", או מקפצה אקולוגית ומאפשר לבע"ח לעבור בו, לקבל את מזונם ולהמשיך הלאה. שירותי המערכת האקולוגית אותן ניתן לקבל מ"מקפצה" כזאת עבור אותם בע"ח החולפים על גבה, לא יסולאו בפז וייתכן שלא היינו פוגשים רבים מבע"ח, אותם פוגשים אנו בעיר לולא שירותים אלה.

כמובן נתפסים השטחים הפתוחים בתוך העיר, כהזדמנות נדלני"ת עבור היזמים ועבור הרשות המקומי, ואם שפר גורלם הם נקבעים כשצ"פ לפיתוח אקסטנסיבי. שטחי בור, אשר הם השטחים הפתוחים האמיתיים היחידים בעיר, ובעלי הערכיות הגבוהה ביותר הופכים, אם נותרו, למפגעים עירוניים. האם לא ניתן לקבוע מדיניות שימור שטחי טבע עירוניים ולשם כך להגדיל אחוזי ציפוף בשטחים הסובבים אותם? האם לא ניתן לקבוע מדיניות רצפים אקולוגיים בערים מתוכננות חדשות?

במחשבה תכנונית- המשלבת ראייה אקולוגית, ניתן למזער את הפגיעה בשטחי הטבע בערים למינימום הכרחי. הבנת החשיבות של שטחים טבעיים, הבנת החשיבות של **עקרון הרצף האקולוגי** והבנת התרומה החינוכית והתרבותית שמהווה הטבע העירוני, כל אלה עשויים לתרום לפיתוח בר קיימא, המשלב את הצרכים של האדם, עם אלו של הטבע.

כיועץ סביבתי העוסק בתכנון פנים עירוני, אני חש שכמעט ואין התייחסות לשטחים בעיר, כשטחים בעלי ערכיות אקולוגית. לכל היותר הם נתפסים כריאה ירוקה או כשטחי פנאי, ומשכך, מעובדים כליל, לצרכי האדם. לדוגמא, בהיותי חבר בצוות תכנון באזור מזרח ירושלים, הועלתה הצעה כי על מנת לעמוד באחוזי השצ"פ הנדרשים יעובד שטח טבעי, המהווה תחילתו של וואדי, ויהפוך לשטח המאפשר הקמת גני משחקים. על על אף הרצון לצופף הבנייה ולשמור על רצף השטחים הפתוחים מחוץ לעיר יש לזכור כי קיימת חשיבות רבה לשטחי הטבע העירוני וכי העיר, ע"פ רוב, מתרחבת, וזקוקה לשטחים נוספים. סופו של יום אנו עלולים למצוא עצמנו בעיבורה של עיר שלא שמרה על נכסי הטבע שבתוכה, ומכלה את אט את אלו שסביבה.

כמסקנה הייתי מציע:

- א. לקדם שימור שטחים בתוך העיר באמצעות הוספת סמל מבא"ת עבור "שמורות טבע עירוניות" אשר יוגדרו כשמורות טבע.
- ב. שמירה על שטח טבעי במסגרת תכנית בינוי, תאפשר הגדלה של זכויות בנייה ובכל מקרה, יגדל ערכה התכנוני משצ"פ מעובד.
- ג. במסגרת מדיניות התכנון הארצית, צריכה להקבע מסגרת כללית ופרטנית לתכנון עירוני המחייבת השארת מסדרונות אקולוגיים בתוך הערים.

רשימת ספרות

1. Angold, P. G., et al. "Biodiversity in urban habitat patches." Science of the Total environment Volume 360, Issues 1-3 (2006): 196-204.
2. Berkowitz et al. " Understanding urban ecosystems: A new frontier for science and education." BioScience Volume 53 (2003) 1132-1134
3. MCKINNEY, MICHAEL L. "Urbanization, Biodiversity, and Conservation."BioScience Volume 52, Issue 10 (2002): 883-890.
4. Turner, Will R., Toshihiko Nakamura, and Marco Dinetti. "Global urbanization and the separation of humans from nature." Bioscience Volume 54 Issue 6 (2004): 585-590.

ותודה לד"ר גיא שיאון על שותפות בעריכה!

איור 1: שדה בור, צלף קוצני בירושלים.